

همایش علمی- پژوهشی مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

نهاد برگزار کننده همایش: موسسه قانون یار

((با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش، بنیاد شهید و امور ایثارگران، سازمان ارشاد اسلامی، سازمان شهرداری (استان کرمانشاه) مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (استان تهران) و ...))
سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در ۸ پایگاه ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۱۱ اسفند ۱۴۰۱ شماره مقاله: ۱۲/۵۷۲ رده بندی کنگره: ب ۲۱/۷۶۴۱۰

صفات و ویژگی های لازم و ضروری برای آموزش گیرنده یا مربی

مؤگان کرمی

چکیده

فرایند تعلیم و تربیت ماهیتی دوسویه دارد و تحقق اهداف آموزشی تنها به کیفیت برنامه درسی، توانمندی معلم، امکانات آموزشی و روش های تدریس وابسته نیست، بلکه ویژگی ها، نگرش ها، انگیزه ها و ظرفیت های خود آموزش گیرنده نیز در موفقیت این فرایند نقش اساسی دارد. مربی یا آموزش گیرنده، عنصر فعال فرایند یادگیری است و نمی توان او را صرفاً دریافت کننده منفعل اطلاعات دانست. یادگیری مؤثر زمانی شکل می گیرد که فرد از آمادگی ذهنی، انگیزشی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی لازم برخوردار باشد و در فرایند یادگیری مشارکت آگاهانه داشته باشد. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با استفاده از مطالعات کتابخانه ای، به بررسی صفات و ویژگی های لازم و ضروری برای آموزش گیرنده یا مربی می پردازد. یافته های تحلیلی نشان می دهد که کنجکاوی علمی، انگیزه یادگیری، مسئولیت پذیری، خودنظم دهی، پشتکار، تمرکز، تفکر انتقادی، انعطاف پذیری، اعتماد به نفس، خود آگاهی، توانایی برقراری ارتباط، پذیرش بازخورد، اخلاق مداری و آمادگی برای همکاری از مهم ترین ویژگی های آموزش گیرنده مطلوب هستند.

واژگان کلیدی: آموزش گیرنده، مربی، یادگیری، انگیزه یادگیری، خودنظم دهی، تفکر انتقادی، مسئولیت پذیری، تعلیم و تربیت.

مقدمه

تعلیم و تربیت یکی از اساسی ترین فرایندهای شکل دهنده زندگی فردی و اجتماعی انسان است. انسان از نخستین سال های زندگی خود در معرض مجموعه ای از تجربه ها، آموزش ها، تعاملات و موقعیت های یادگیری قرار می گیرد و از طریق همین فرایندها، دانش، مهارت، نگرش، ارزش و شیوه های رفتاری خود را توسعه می دهد. در نگاه سنتی، گاهی فرایند آموزش عمدتاً از زاویه فعالیت معلم، محتوای آموزشی و روش تدریس مورد توجه قرار می گرفت و دانش آموز یا متربی بیشتر به عنوان دریافت کننده مطالب درسی در نظر گرفته می شد. تحول در نظریه های یادگیری و رویکردهای جدید تعلیم و تربیت، این نگاه را تغییر داده و آموزش گیرنده را به عنوان یکی از عناصر فعال و تعیین کننده فرایند یادگیری مورد توجه قرار داده است. در رویکردهای جدید آموزشی، یادگیری صرفاً به معنای دریافت و حفظ اطلاعات نیست، بلکه فرایندی است که در آن فرد اطلاعات جدید را با دانش و تجربه های قبلی خود مرتبط می کند، درباره آنها می اندیشد، پرسش مطرح می کند، آنها را ارزیابی می کند و در موقعیت های جدید به کار می گیرد. در چنین شرایطی، کیفیت یادگیری تا حد زیادی به ویژگی های خود آموزش گیرنده وابسته است. دانش آموزی که انگیزه یادگیری دارد، درباره مطالب سؤال می کند، در برابر دشواری ها پشتکار نشان می دهد، مسئولیت یادگیری خود را می پذیرد و از اشتباه های خود برای اصلاح عملکرد استفاده می کند، معمولاً ظرفیت بیشتری برای بهره گیری از فرصت های آموزشی خواهد داشت. از سوی دیگر، باید توجه داشت که ویژگی های مطلوب آموزش گیرنده به معنای ایجاد یک الگوی خشک و یکسان برای همه دانش آموزان نیست.

افراد از نظر استعداد، شخصیت، پیشینه خانوادگی، تجربه‌های زندگی، سبک یادگیری و شرایط اجتماعی متفاوت‌اند. بنابراین، هدف تعلیم و تربیت نباید حذف تفاوت‌های فردی باشد، بلکه باید به گونه‌ای سازمان یابد که هر فرد بتواند ظرفیت‌های خود را شناسایی و توسعه دهد. در این چارچوب، صفاتی مانند کنجکاوی، مسئولیت‌پذیری، خودنظم‌دهی و تفکر انتقادی، بیش از آنکه معیارهایی برای قضاوت و برچسب‌گذاری دانش‌آموزان باشند، باید به عنوان مهارت‌ها و ظرفیت‌هایی در نظر گرفته شوند که امکان پرورش آنها وجود دارد.

بخش اول: کلیات

تعلیم و تربیت از اساسی‌ترین فرایندهای شکل‌دهنده شخصیت، توانایی‌ها و نگرش‌های انسان است و کیفیت آن می‌تواند آثار عمیقی بر زندگی فردی، اجتماعی، فرهنگی و حرفه‌ای افراد بر جای بگذارد. با وجود آنکه در مباحث آموزشی معمولاً بخش قابل توجهی از توجه به کیفیت برنامه درسی، صلاحیت معلمان، روش‌های تدریس، امکانات آموزشی و فناوری‌های نوین اختصاص می‌یابد، تحقق واقعی اهداف تعلیم و تربیت بدون توجه به خودِ آموزش‌گیرنده امکان‌پذیر نیست. آموزش زمانی به یادگیری منجر می‌شود که فرد آموزش‌گیرنده آمادگی لازم برای دریافت، پردازش، تفسیر و به‌کارگیری آموخته‌ها را داشته باشد. از این رو، یکی از پرسش‌های اساسی در حوزه علوم تربیتی آن است که آموزش‌گیرنده مطلوب چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد و چه صفاتی می‌تواند او را در مسیر یادگیری مؤثر، پایدار و هدفمند یاری کند. در بسیاری از نظام‌های آموزشی،

موفقیت تحصیلی همچنان تا حد زیادی بر اساس نمره، معدل، نتیجه آزمون و میزان توانایی دانش آموز در پاسخ گویی به پرسش های درسی سنجیده می شود. این در حالی است که موفقیت واقعی در یادگیری صرفاً به توانایی حفظ کردن مطالب یا کسب نمره بالا محدود نمی شود. ممکن است دانش آموزی در یک آزمون عملکرد مطلوبی داشته باشد، اما در حل مسئله، تصمیم گیری، استفاده از دانش در موقعیت های جدید، مدیریت یادگیری شخصی، برقراری ارتباط یا مواجهه با شکست با دشواری روبه رو شود. از سوی دیگر، ممکن است آموزش گیرنده ای در برخی ارزیابی های رسمی عملکرد متوسطی داشته باشد، اما از انگیزه، خلاقیت، پشتکار، پرسشگری و توانایی یادگیری مستقل برخوردار باشد و در بلندمدت ظرفیت بیشتری برای رشد داشته باشد. این وضعیت نشان می دهد که ارزیابی کیفیت آموزش گیرنده نیازمند توجه به مجموعه ای گسترده تر از ویژگی های شناختی، عاطفی، اجتماعی، اخلاقی و انگیزشی است.

یکی از مسائل اساسی در نظام های آموزشی این است که چرا با وجود قرار گرفتن دانش آموزان در شرایط آموزشی نسبتاً مشابه، نتایج یادگیری آنان یکسان نیست. دو دانش آموز ممکن است در یک کلاس، با یک معلم، یک کتاب درسی، یک برنامه آموزشی و امکانات تقریباً مشابه حضور داشته باشند، اما میزان مشارکت، تمرکز، تلاش، علاقه، پشتکار و بهره گیری آنان از فرصت های یادگیری کاملاً متفاوت باشد. بخشی از این تفاوت ها به استعدادها و پیشینه های فردی مربوط می شود، اما نمی توان نقش نگرش فرد نسبت به یادگیری، انگیزه، خودباوری، عادات مطالعه، توانایی خودنظم دهی، مهارت های ارتباطی و شرایط عاطفی او را نادیده گرفت. در نتیجه، یادگیری را نمی توان صرفاً محصول

فعالیت معلم دانست؛ بلکه تعامل میان ویژگی‌های آموزش گیرنده، محیط آموزشی، محتوای درسی، شیوه تدریس و شرایط اجتماعی و خانوادگی است که کیفیت تجربه یادگیری را شکل می‌دهد. در رویکردهای جدید تعلیم و تربیت، آموزش گیرنده دیگر موجودی منفعل و صرفاً دریافت کننده اطلاعات تلقی نمی‌شود. او در فرایند یادگیری نقش فعال دارد و باید بتواند میان اطلاعات جدید و دانش و تجربه‌های قبلی خود ارتباط برقرار کند. یادگیری زمانی عمیق‌تر و پایدارتر می‌شود که فرد برای فهمیدن تلاش کند، درباره مطالب سؤال بپرسد، آنها را تحلیل و ارزیابی کند و بتواند آموخته‌های خود را در موقعیت‌های تازه به کار گیرد. اگر آموزش گیرنده تنها به حفظ مطالب برای موفقیت در امتحان عادت کند، ممکن است یادگیری به سطحی از حفظ و بازتولید اطلاعات محدود شود و پس از پایان ارزیابی، بخش قابل توجهی از آموخته‌ها از دست برود. در چنین شرایطی، آموزش به جای آنکه ظرفیت تفکر و حل مسئله را توسعه دهد، ممکن است به فرایندی برای انباشت موقت اطلاعات تبدیل شود.

یکی از ویژگی‌های اساسی مورد نیاز برای آموزش گیرنده، انگیزه یادگیری است. هیچ فرایند آموزشی نمی‌تواند بدون مشارکت ذهنی و روانی فرد به نتایج مطلوب دست یابد. انگیزه تعیین می‌کند که فرد تا چه اندازه برای آغاز یک فعالیت، ادامه آن و مقابله با دشواری‌های مسیر آمادگی داشته باشد. دانش آموزی که یادگیری را ارزشمند می‌داند، معمولاً آمادگی بیشتری برای پرسیدن، تمرین کردن، جست‌وجوی اطلاعات و اصلاح اشتباه‌های خود دارد. در مقابل، اگر یادگیری فقط با اجبار، ترس از تنبیه یا کسب نمره پیوند خورده باشد، ممکن است مشارکت واقعی و عمیق فرد کاهش یابد. از این رو، یکی

از چالش‌های مهم تعلیم و تربیت، حرکت از انگیزه‌های صرفاً بیرونی به سوی ایجاد علاقه، معنا و احساس ارزشمندی نسبت به یادگیری است.

کنجکاوی و روحیه پرسشگری نیز از ویژگی‌هایی هستند که نقش مهمی در رشد علمی و فکری آموزش‌گیرنده دارند. یادگیرنده‌ای که صرفاً منتظر دریافت پاسخ‌های آماده از معلم یا کتاب درسی است، فرصت کمتری برای پرورش تفکر مستقل پیدا می‌کند. در مقابل، دانش‌آموزی که می‌پرسد، بررسی می‌کند، درباره علت پدیده‌ها کنجکاو است و برای یافتن پاسخ تلاش می‌کند، در واقع بخشی از مسئولیت ساخت دانش را بر عهده می‌گیرد. پرسشگری در دنیای امروز اهمیت بیشتری یافته است؛ زیرا آموزش‌گیرنده با حجم عظیمی از اطلاعات در اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های مختلف مواجه است. در چنین شرایطی، مسئله اصلی دیگر صرفاً دسترسی به اطلاعات نیست، بلکه توانایی تشخیص اطلاعات معتبر، تحلیل ادعاها و ارزیابی منابع است. بنابراین، آموزش‌گیرنده مطلوب باید از روحیه پرسشگری همراه با تفکر انتقادی برخوردار باشد. یکی دیگر از مسائل مهم، ضعف خودنظم‌دهی در برخی آموزش‌گیرندگان است. یادگیری مؤثر نیازمند برنامه‌ریزی، مدیریت زمان، تعیین هدف، کنترل توجه، پیگیری فعالیت‌ها و ارزیابی مستمر پیشرفت است. دانش‌آموزی که برای مطالعه خود برنامه ندارد یا تنها در صورت نظارت مستقیم والدین و معلم فعالیت می‌کند، ممکن است در موقعیت‌هایی که نظارت بیرونی کاهش می‌یابد، با مشکلات بیشتری مواجه شود. هدف تعلیم و تربیت نباید ایجاد وابستگی دائمی آموزش‌گیرنده به کنترل بیرونی باشد؛ بلکه باید او را به تدریج به سمت استقلال و خودمدیریتی هدایت کند. آموزش‌گیرنده مطلوب باید بتواند تشخیص دهد چه چیزی را

نمی‌داند، برای یادگیری آن برنامه‌ریزی کند، میزان پیشرفت خود را بسنجد و در صورت ناکارآمد بودن روش انتخاب‌شده، راهبرد خود را تغییر دهد. مسئولیت‌پذیری نیز در همین چارچوب اهمیت پیدا می‌کند. آموزش‌گیرنده باید به تدریج بپذیرد که بخشی از نتیجه یادگیری به تلاش و رفتار خود او وابسته است. مسئولیت‌پذیری به معنای نادیده گرفتن نقش عوامل محیطی نیست، بلکه به این معناست که فرد در محدوده توانایی خود برای بهبود وضعیت اقدام کند. دانش‌آموز مسئولیت‌پذیر تکالیف خود را پیگیری می‌کند، برای یادگیری تلاش می‌کند، در صورت وجود مشکل درخواست کمک می‌کند و نسبت به نتایج عملکرد خود بی‌تفاوت نیست. در مقابل، اگر فرد همواره شکست‌ها و ضعف‌های خود را صرفاً به معلم، مدرسه، خانواده یا شرایط بیرونی نسبت دهد، فرصت کمتری برای اصلاح رفتار و توسعه توانایی‌های خود خواهد داشت.

در کنار عوامل شناختی و انگیزشی، ویژگی‌های عاطفی نیز بخش مهمی از شخصیت آموزش‌گیرنده را تشکیل می‌دهند. احساس امنیت روانی، اعتماد به نفس، خودباوری و توانایی تحمل شکست می‌توانند میزان مشارکت فرد در فعالیت‌های آموزشی را تحت تأثیر قرار دهند. دانش‌آموزی که از اشتباه کردن می‌ترسد ممکن است از سؤال پرسیدن، پاسخ دادن یا مشارکت در بحث‌های کلاسی خودداری کند. در چنین وضعیتی، ترس از خطا می‌تواند فرایند یادگیری را محدود کند. در حالی که اشتباه در بسیاری از موقعیت‌های آموزشی می‌تواند بخشی طبیعی از فرایند یادگیری باشد و فرصتی برای بازاندیشی، اصلاح و رشد ایجاد کند. بنابراین، آموزش‌گیرنده مطلوب باید به تدریج بیاموزد که شکست را

پایان مسیر تلقی نکند، بلکه از آن برای شناسایی ضعف‌ها و اصلاح عملکرد خود استفاده کند.

اعتماد به نفس نیز در این میان اهمیت دارد، اما باید میان اعتماد به نفس واقعی و تصور غیر واقع بینانه از توانایی تمایز قائل شد. آموزش گیرنده مطلوب کسی نیست که تصور کند در همه زمینه‌ها توانمند است، بلکه فردی است که باور دارد می‌تواند با تلاش، تمرین و استفاده از راهنمایی مناسب، ظرفیت‌های خود را توسعه دهد. چنین باوری موجب می‌شود فرد هنگام مواجهه با یک فعالیت دشوار، پیش از تلاش کردن از آن صرف نظر نکند. در مقابل، اگر فرد از ابتدا خود را ناتوان تصور کند، احتمال دارد حتی فرصت تجربه و یادگیری را نیز از خود سلب کند. پشتکار و تاب‌آوری نیز از ویژگی‌های ضروری آموزش گیرنده محسوب می‌شوند. فرایند یادگیری همواره با موفقیت‌های سریع همراه نیست. برخی مفاهیم دشوارند، بعضی مهارت‌ها به تمرین طولانی نیاز دارند و در مسیر یادگیری ممکن است فرد بارها اشتباه کند یا با شکست مواجه شود. آموزش گیرنده‌ای که با نخستین ناکامی کنار می‌کشد، فرصت کافی برای رسیدن به تسلط را پیدا نمی‌کند. در مقابل، فردی که می‌تواند دشواری را تحمل کند، علت شکست را بررسی کند، روش خود را اصلاح کند و دوباره تلاش نماید، ظرفیت بیشتری برای یادگیری پایدار دارد. البته پشتکار نباید به معنای تکرار کورکورانه یک روش ناکارآمد باشد؛ پشتکار مؤثر با انعطاف‌پذیری و توانایی اصلاح راهبردها همراه است.

تفکر انتقادی نیز از جمله ویژگی‌هایی است که در آموزش گیرنده معاصر اهمیت ویژه‌ای دارد. در گذشته ممکن بود بخش مهمی از فرایند آموزشی بر انتقال اطلاعات از کتاب و معلم به دانش آموز متمرکز باشد، اما امروزه منابع اطلاعاتی بسیار گسترده شده‌اند. دانش آموز می‌تواند در مدت کوتاهی به هزاران مطلب دسترسی پیدا کند، اما همه این مطالب معتبر، دقیق یا علمی نیستند. بنابراین، آموزش گیرنده باید بتواند میان واقعیت و ادعا، دلیل و نظر، منبع معتبر و منبع نامعتبر تفاوت بگذارد. تفکر انتقادی به معنای مخالفت دائمی نیست، بلکه توانایی بررسی منطقی اطلاعات و اتخاذ موضع بر اساس شواهد و استدلال است. این ویژگی نه فقط برای موفقیت تحصیلی، بلکه برای تصمیم‌گیری‌های فردی و اجتماعی نیز اهمیت دارد.

خلاقیت و انعطاف‌پذیری ذهنی نیز از ویژگی‌های مهم آموزش گیرنده در شرایط متغیر امروز محسوب می‌شوند. جامعه و محیط کار به سرعت در حال تغییر هستند و بسیاری از مسائل آینده با روش‌های گذشته قابل حل نخواهند بود. بنابراین، فرد باید بتواند برای مسائل مختلف راه‌حل‌های متفاوت تصور کند و در صورت ناکارآمد بودن یک روش، روش دیگری را امتحان کند. خلاقیت صرفاً به فعالیت‌های هنری محدود نیست، بلکه در حل مسائل علمی، تصمیم‌گیری، طراحی پروژه، تعامل اجتماعی و حتی مدیریت مشکلات روزمره نیز کاربرد دارد. آموزش گیرنده خلاق می‌تواند میان اطلاعات مختلف ارتباط برقرار کند و از ترکیب ایده‌های موجود به راه‌حل‌های تازه برسد.

مهارت ارتباطی و اجتماعی نیز نباید در تعریف آموزش گیرنده مطلوب نادیده گرفته شود. یادگیری در بسیاری از موقعیت‌ها از طریق گفت‌وگو، پرسش، همکاری، بحث و تبادل تجربه صورت می‌گیرد. فرد باید بتواند نظر خود را بیان کند، به سخنان دیگران گوش دهد، سؤال مناسب پرسد و در فعالیت‌های گروهی مسئولیت خود را انجام دهد. آموزش گیرنده‌ای که توانایی همکاری دارد، از دانش و تجربه دیگران نیز بهره می‌گیرد و در عین حال می‌تواند آموخته‌های خود را در اختیار همکلاسی‌ها قرار دهد. چنین مهارتی بعدها در محیط دانشگاه، سازمان و جامعه نیز اهمیت پیدا می‌کند. اخلاق‌مداری نیز یکی از ابعاد مهم ویژگی‌های آموزش گیرنده است. هدف تعلیم و تربیت صرفاً افزایش دانش نیست؛ بلکه دانش باید در چارچوب مسئولیت اخلاقی مورد استفاده قرار گیرد. صداقت در انجام تکالیف، پرهیز از تقلب، احترام به حقوق دیگران، رعایت نظم، مسئولیت‌پذیری در فعالیت‌های گروهی و احترام به معلم و همکلاسی‌ها از جمله رفتارهایی هستند که شخصیت تربیتی فرد را شکل می‌دهند. در محیط دیجیتال نیز رعایت حقوق مالکیت فکری، استفاده مسئولانه از اطلاعات، پرهیز از انتشار مطالب نادرست و رعایت حریم خصوصی دیگران به بخش مهمی از اخلاق آموزش گیرنده تبدیل شده است.

یکی دیگر از مسائل اساسی، تفاوت‌های فردی آموزش گیرندگان است. نمی‌توان انتظار داشت همه دانش‌آموزان از نظر سرعت یادگیری، علایق، استعدادها، سبک تعامل، پیشینه خانوادگی و شرایط عاطفی مشابه باشند. بنابراین، مفهوم «آموزش گیرنده مطلوب» نباید به معنای ایجاد یک الگوی واحد و غیرقابل انعطاف برای همه دانش‌آموزان باشد. برخی دانش‌آموزان ممکن است در آغاز مسیر از خودنظم‌دهی کمتری برخوردار باشند، برخی در

برقراری ارتباط اجتماعی با دشواری مواجه شوند و برخی اعتماد به نفس پایین تری داشته باشند. وظیفه نظام تربیتی آن نیست که صرفاً این تفاوت‌ها را به عنوان ضعف ثبت کند، بلکه باید شرایطی ایجاد کند که هر آموزش گیرنده بتواند ظرفیت‌های مورد نیاز خود را به تدریج توسعه دهد. مدرسه نیز باید محیطی ایجاد کند که در آن دانش آموز فرصت تجربه کردن، سؤال پرسیدن، اشتباه کردن و اصلاح عملکرد خود را داشته باشد. اگر هر اشتباه با تحقیر همراه شود، احتمال دارد دانش آموز برای حفظ تصویر خود از مشارکت و پاسخ گویی خودداری کند. در مقابل، محیط آموزشی امن و حمایت کننده می تواند زمینه رشد اعتماد به نفس، خلاقیت و تفکر انتقادی را فراهم سازد. از این رو، ویژگی‌های مطلوب آموزش گیرنده را نمی توان جدا از کیفیت محیط آموزشی بررسی کرد.

نقش معلم در این فرایند نیز بسیار مهم است. معلم صرفاً انتقال دهنده اطلاعات نیست، بلکه می تواند شرایطی ایجاد کند که آموزش گیرنده به تدریج مسئولیت بیشتری در قبال یادگیری خود بپذیرد. استفاده از پرسش‌های تفکربرانگیز، فعالیت‌های مشارکتی، حل مسئله، پروژه‌های آموزشی، بازخورد سازنده و فرصت برای انتخاب و تصمیم گیری می تواند به رشد استقلال یادگیرنده کمک کند. البته استقلال به معنای رها کردن دانش آموز نیست؛ بلکه فرایندی تدریجی است که در آن حمایت و هدایت معلم به مرور با افزایش توانایی فرد کاهش می یابد. تحولات فناوری نیز مفهوم آموزش گیرنده را با تغییرات جدی مواجه کرده است. آموزش گیرنده امروز با منابعی روبه رو است که در گذشته وجود نداشتند. دسترسی به دوره‌های آنلاین، کتابخانه‌های دیجیتال، ابزارهای هوش مصنوعی و منابع آموزشی گسترده فرصت‌های جدیدی برای یادگیری فراهم کرده است؛

| ۱۲

محسوب می‌شود. مفهوم «مربی» نیز از نظر تربیتی معنای گسترده‌تری دارد. مربی تنها فردی نیست که مجموعه‌ای از اطلاعات را دریافت می‌کند، بلکه انسانی است که قرار است در ابعاد مختلف شناختی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و مهارتی رشد کند. بنابراین، اگر هدف تعلیم و تربیت را صرفاً انتقال دانش بدانیم، بخش مهمی از ماهیت واقعی تربیت نادیده گرفته خواهد شد. در رویکردهای نوین، آموزش‌گیرنده دارای نقش فعال در ساخت و سازمان‌دهی دانش است. این دیدگاه با رویکردهای سازنده‌گرایانه نیز همخوانی دارد؛ زیرا در سازنده‌گرایی، یادگیری فرایندی فعال تلقی می‌شود که در آن فرد بر اساس تجربه‌ها و دانش پیشین خود، برداشت جدیدی از موضوع ایجاد می‌کند. بنابراین، آموزش‌گیرنده موفق کسی نیست که فقط مطالب بیشتری حفظ کرده باشد، بلکه فردی است که بتواند آموخته‌های خود را بفهمد، تحلیل کند و در موقعیت‌های متفاوت به کار گیرد.

۱- انگیزه یادگیری

یکی از بنیادی‌ترین ویژگی‌های آموزش‌گیرنده، برخورداری از انگیزه برای یادگیری است. حتی بهترین محتوای آموزشی و پیشرفته‌ترین روش تدریس نیز زمانی اثربخشی بیشتری پیدا می‌کند که فرد آمادگی و تمایل لازم برای یادگیری داشته باشد. انگیزه تعیین می‌کند که فرد تا چه اندازه برای آغاز فعالیت آموزشی، ادامه دادن آن و مواجهه با دشواری‌های یادگیری تلاش کند. انگیزه یادگیری می‌تواند درونی یا بیرونی باشد. انگیزه درونی زمانی شکل می‌گیرد که فرد خود یادگیری را ارزشمند و لذت‌بخش بداند؛ برای مثال،

۲-کنجکاوی و پرسشگری

15

۳- مسئولیت پذیری

مسئولیت پذیری یکی از ویژگی های اساسی آموزش گیرنده مستقل است. یادگیری زمانی پایدارتر می شود که فرد سهم خود را در موفقیت یا ناکامی آموزشی بپذیرد و همه مشکلات را به عوامل بیرونی نسبت ندهد. مسئولیت پذیری به معنای نادیده گرفتن مشکلات محیطی نیست، بلکه به این معناست که فرد در محدوده توانایی های خود برای بهبود وضعیت اقدام کند. دانش آموز مسئولیت پذیر تکالیف خود را پیگیری می کند، برای مطالعه برنامه دارد، در صورت وجود مشکل درخواست کمک می کند و نسبت به نتایج عملکرد خود بی تفاوت نیست. چنین فردی به تدریج از وابستگی شدید به والدین و معلم فاصله می گیرد و توانایی مدیریت یادگیری خود را افزایش می دهد.

۴- خودنظم دهی و مدیریت یادگیری

خودنظم دهی از ویژگی های مهم آموزش گیرنده در نظام آموزشی جدید است. یادگیری مؤثر نیازمند آن است که فرد بتواند هدف تعیین کند، فعالیت های خود را برنامه ریزی نماید، میزان پیشرفت خود را ارزیابی کند و در صورت مشاهده ضعف، راهبرد خود را اصلاح کند. دانش آموزی که خودنظم دهی مناسبی دارد، صرفاً به زمانی که معلم برای مطالعه تعیین کرده وابسته نیست. او می تواند زمان خود را مدیریت کند، میان فعالیت های مختلف اولویت بندی انجام دهد و از حواس پرتی های غیر ضروری فاصله بگیرد. این ویژگی در عصر فناوری اهمیت بیشتری پیدا کرده است؛ زیرا آموزش گیرنده همزمان با فرصت های گسترده یادگیری، با عوامل متعدد حواس پرتی نیز مواجه است.

۶- تفکر انتقادی

آموزش گیرنده مطلوب باید توانایی تحلیل، ارزیابی و پرسشگری درباره اطلاعات را داشته باشد. در دنیایی که حجم عظیمی از اطلاعات از طریق اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در دسترس است، حفظ کردن اطلاعات به تنهایی کافی نیست. فرد باید بتواند درباره منبع اطلاعات، شواهد موجود، منطق استدلال و میزان اعتبار یک ادعا قضاوت کند. تفکر انتقادی به معنای مخالفت با همه چیز نیست. فرد دارای تفکر انتقادی می‌تواند یک دیدگاه را بپذیرد، اما پذیرش او مبتنی بر شواهد و استدلال است. همچنین می‌تواند در صورت مواجهه با شواهد جدید، نظر خود را اصلاح کند. این ویژگی برای تربیت شهروندانی مسئول و تصمیم گیرنده اهمیت فراوان دارد.

۷- خلاقیت و انعطاف پذیری ذهنی

یکی دیگر از ویژگی‌های مهم آموزش گیرنده، توانایی نگاه کردن به مسائل از زوایای مختلف است. خلاقیت تنها به فعالیت‌های هنری محدود نمی‌شود، بلکه در حل مسئله، تولید ایده، یافتن روش‌های جدید و ترکیب اطلاعات مختلف نیز نقش دارد. آموزش گیرنده خلاق الزاماً همیشه پاسخ متفاوت ارائه نمی‌دهد، بلکه می‌تواند برای یک مسئله بیش از یک راه حل تصور کند. چنین فردی در برابر تغییرات نیز انعطاف‌پذیری بیشتری دارد و زمانی که روش قبلی پاسخگو نیست، می‌تواند راه دیگری را امتحان کند.

بخش سوم: نقش خانواده و معلم در شکل‌گیری ویژگی‌های مطلوب تربی

ویژگی‌های آموزش گیرنده فقط در مدرسه شکل نمی‌گیرند. خانواده از نخستین محیط‌هایی است که نگرش کودک نسبت به یادگیری، تلاش، اشتباه، مسئولیت و موفقیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. خانواده‌ای که پرسشگری را تشویق می‌کند، برای تلاش کودک ارزش قائل می‌شود و شکست را به عنوان فرصتی برای یادگیری می‌بیند، می‌تواند زمینه رشد ویژگی‌های مثبت آموزشی را فراهم کند. در مقابل، مقایسه دائمی کودک با دیگران، تأکید افراطی بر نمره، تحقیر هنگام اشتباه و ایجاد ترس شدید از شکست ممکن است موجب شود کودک به جای تمرکز بر یادگیری، صرفاً به دنبال جلوگیری از سرزنش یا کسب تأیید باشد. بنابراین، نقش خانواده باید حمایت از فرایند یادگیری باشد، نه کنترل افراطی آن.

۱- نقش معلم در پرورش آموزش گیرنده مطلوب

اگرچه ویژگی‌های یادگیرنده تا حدی به تفاوت‌های فردی وابسته‌اند، اما محیط آموزشی می‌تواند آنها را تقویت یا تضعیف کند. معلم در این زمینه نقش بسیار مهمی دارد. معلمی که به سؤال‌های دانش‌آموزان احترام می‌گذارد، فرصت مشارکت ایجاد می‌کند، بازخورد سازنده ارائه می‌دهد و از تحقیر دانش‌آموزان اجتناب می‌کند، زمینه مناسبی برای رشد اعتمادبه‌نفس، کنجکاوی و تفکر انتقادی فراهم می‌آورد. همچنین معلم نباید همه فعالیت‌های یادگیری را برای دانش‌آموز انجام دهد. هدف آموزش مؤثر، ایجاد وابستگی دائمی به معلم نیست، بلکه باید به تدریج استقلال یادگیرنده را افزایش دهد. معلم می‌تواند در مراحل نخست راهنمایی بیشتری ارائه کند و سپس مسئولیت بیشتری را به خود دانش‌آموز واگذار نماید.

۲- نقش مدرسه در پرورش متربی فعال

مدرسه باید محیطی باشد که در آن یادگیری فقط به حفظ مطالب درسی محدود نشود. فضای مدرسه، شیوه ارزشیابی، رابطه معلم و دانش‌آموز، فرصت فعالیت گروهی، برنامه‌های فرهنگی و تربیتی و حتی نحوه برخورد با اشتباه‌ها می‌توانند بر شکل‌گیری شخصیت یادگیرنده تأثیر بگذارند. مدرسه‌ای که فقط نتیجه امتحان را معیار موفقیت می‌داند، ممکن است ناخواسته انگیزه‌های سطحی یادگیری را تقویت کند. در مقابل، مدرسه‌ای که علاوه بر دانش، مهارت حل مسئله، همکاری، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و

تفکر انتقادی را مورد توجه قرار می‌دهد، ظرفیت بیشتری برای تربیت آموزش گیرنده مستقل و فعال خواهد داشت.

بخش چهارم: آموزش گیرنده مطلوب و تحول در نظام آموزشی

تحول در نظام آموزشی بدون تحول در نقش آموزش گیرنده کامل نخواهد شد. اگر برنامه درسی، فناوری آموزشی و روش‌های تدریس تغییر کنند، اما دانش آموز همچنان خود را دریافت کننده منفعل اطلاعات بداند، بخشی از ظرفیت تحول آموزشی از دست خواهد رفت. آموزش گیرنده مطلوب در نظام آموزشی جدید باید بتواند از منابع مختلف یاد بگیرد، اطلاعات را تحلیل کند، سؤال پرسد، با دیگران همکاری کند، اشتباه‌های خود را اصلاح کند و مسئولیت رشد خود را تا حد امکان بپذیرد. چنین ویژگی‌هایی او را برای شرایطی آماده می‌کند که در آن موفقیت تنها با داشتن اطلاعات حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند توانایی یادگیری، سازگاری و حل مسئله است.

نتیجه گیری

آموزش گیرنده یا مربی یکی از مهم ترین عناصر فرایند تعلیم و تربیت است و موفقیت نظام آموزشی بدون توجه به ویژگی‌ها و ظرفیت‌های او امکان پذیر نیست. یادگیرنده مطلوب فردی نیست که صرفاً حجم زیادی از اطلاعات را حفظ کرده باشد؛ بلکه انسانی است که می‌تواند بیاموزد، بیندیشد، سؤال کند، اطلاعات را ارزیابی کند، مسئولیت عملکرد خود را بپذیرد، در برابر دشواری‌ها پشتکار داشته باشد و آموخته‌های خود را در موقعیت‌های

واقعی زندگی به کار گیرد. بررسی ویژگی‌های لازم برای آموزش‌گیرنده نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از عوامل شناختی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و انگیزشی در شکل‌گیری یک یادگیرنده توانمند نقش دارند. انگیزه یادگیری، کنجکاوی، پرسشگری، مسئولیت‌پذیری، خودنظم‌دهی، تمرکز، پشتکار، خودآگاهی، اعتمادبه‌نفس، تفکر انتقادی، خلاقیت، انعطاف‌پذیری، مهارت ارتباطی، پذیرش بازخورد و اخلاق‌مداری از جمله مهم‌ترین این ویژگی‌ها هستند. با وجود اهمیت این صفات، نباید تصور کرد که آموزش‌گیرندگان یا دارای این ویژگی‌ها هستند یا فاقد آنها. بخش قابل توجهی از این توانایی‌ها قابل آموزش و پرورش است. محیط خانواده می‌تواند زمینه اولیه را فراهم کند، مدرسه می‌تواند آنها را تقویت نماید و معلم می‌تواند از طریق روش‌های تدریس و شیوه تعامل خود، شرایط رشد آنها را فراهم سازد. از این رو، یکی از وظایف اساسی نظام تعلیم و تربیت، ایجاد شرایطی است که دانش‌آموز بتواند به تدریج از یادگیری وابسته به یادگیری مستقل حرکت کند.

• پیشنهاد‌های پژوهش

برای تقویت ویژگی‌های مطلوب آموزش‌گیرندگان، لازم است برنامه‌های آموزشی از تأکید افراطی بر حفظ مطالب فاصله گرفته و فرصت بیشتری برای پرسشگری، حل مسئله، بحث و گفت‌وگو و فعالیت‌های مشارکتی فراهم کنند. همچنین آموزش مهارت‌های خودنظم‌دهی، مدیریت زمان، کنترل توجه، مطالعه مؤثر و ارزیابی عملکرد شخصی می‌تواند از دوره‌های مختلف تحصیلی مورد توجه قرار گیرد. خانواده‌ها نیز بهتر است به جای تمرکز افراطی بر نمره و مقایسه کودک با دیگران، بر تلاش، پیشرفت فردی،

مسئولیت‌پذیری و فرایند یادگیری تأکید کنند. معلمان نیز می‌توانند با ایجاد فضای امن برای سؤال کردن و اشتباه کردن، ارائه بازخورد سازنده و واگذاری تدریجی مسئولیت یادگیری به دانش‌آموزان، زمینه استقلال بیشتر آنان را فراهم سازند. در سطح مدرسه نیز لازم است موفقیت آموزشی صرفاً بر اساس نتایج آزمون‌های شناختی ارزیابی نشود و مهارت‌هایی مانند همکاری، تفکر انتقادی، خلاقیت، حل مسئله، مسئولیت‌پذیری و توانایی یادگیری مستقل نیز مورد توجه قرار گیرد. در چنین شرایطی، آموزش‌گیرنده نه به عنوان گیرنده منفعل اطلاعات، بلکه به عنوان عنصر فعال، آگاه و مسئول فرایند یادگیری خود شناخته خواهد شد.

منابع و مأخذ

۱. سیف، علی اکبر. (۱۳۹۸). روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش. تهران: دوران.
۲. شریعتمداری، علی. (۱۳۹۶). روان‌شناسی تربیتی. تهران: امیرکبیر.
۳. لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۹۸). روان‌شناسی تربیتی. تهران: سمت.
۴. شعبانی، حسن. (۱۳۹۷). مهارت‌های آموزشی و پرورشی؛ روش‌ها و فنون تدریس. تهران: سمت.
۵. کدیور، پروین. (۱۳۹۸). روان‌شناسی تربیتی. تهران: سمت.
۶. دلاور، علی. (۱۳۹۸). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. تهران: ویرایش.
۷. Bandura, A. (۱۹۹۷). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
۸. Bruner, J. S. (۱۹۹۶). *The culture of education*. Harvard University Press.
۹. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (۲۰۰۰). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, ۱۱(۴), ۲۲۷-۲۶۸.
۱۰. Dewey, J. (۱۹۳۸). *Experience and education*. Macmillan.
۱۱. Knowles, M. S. (۱۹۸۴). *Andragogy in action*. Jossey-Bass.

۱۲. Pintrich, P. R. (۲۰۰۰). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. ۴۵۱-۵۰۲). Academic Press.
۱۳. Vygotsky, L. S. (۱۹۷۸). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

**موسسه علمی و حقوقی قانون یار
برگزار می کند**

پنجمین همایش علمی-پژوهشی

مطالعات علمی علوم انسانی در جهان اسلام

ارگان ها و سازمان های حامی معنوی برگزاری همایش (در استان کرمانشاه)
 دانشگاه فرهنگیان - سازمان ارشاد اسلامی - آموزش و پرورش - بنیاد شهید، سازمان شهرداری و

www.Olomensani.ir
www.Ghanonyar.ir

موضوعهای پذیرش مقالات

■ تمام گرایش های رشته فقه، حقوق و علوم قضایی ■ علوم تربیتی، تکنولوژی آموزشی و آموزش و پرورش
 ■ روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم دینی و مذهبی ■ علوم اقتصادی، بانکی و تمام گرایش های مدیریت

مکان و زمان برگزاری همایش
 کرمانشاه - ۱۴۰۱/۱۲/۱۱
مدیر اجرایی همایش
 دکتر شهلا رضایی
دبیر علمی و مسئول همایش
 دکتر بهنام اسدی

ایمیل رسمی همایش جهت دریافت مقالات پژوهشگران
 OLOMENSANI@YAHOO.COM
ارسال مقاله از طریق واتس آپ، ایتا، سروش، تلگرام، روبیکا به شماره ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

دبیر خانه مرکزی موسسه قانون یار: تهران، میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، موسسه قانون یار ۵۲۶-۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹
 ((در صورت طرح سوال درخصوص ارسال مقاله یا جذب در هیات علمی همایش یا خانم دکتر قیادی تماس بگیرید ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵))

